

Het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij (v/h Actieblad, v/h Maandblad tegen de Kwakzalverij) is een uitgave van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, vereniging tot evaluatie van alternatieve behandelmethoden en tot bestrijding van kwakzalverij

Adviesraad

Prof. dr. J.A. den Boer, hoogleraar biologische psychiatrie
Prof. dr. P. Borst, emeritus-hoogleraar klinische biochemie
Prof. dr. D.D. Breimer, hoogleraar farmacologie
Prof. dr. W.M.J. Levelt, hoogleraar psycholinguïstiek
Prof. dr. R.A.H. Plasterk, hoogleraar ontwikkelingsgenetica
Prof. dr. A. Rijnberk, emeritus-hoogleraar interne geneeskunde gezelschapsdieren
Dr P. Zock, projectleider Wageningen Center for Food Sciences

Redactie

B. van Dien, nttdk.r@xs4all.nl

Aanleveren van kopij, maximaal 1500 woorden, in Wordperfect 5.1 of Word.

De redactie behoudt zich het recht voor artikelen en brieven te redigeren en in te korten.

De auteurs verlenen impliciet toestemming voor openbaarmaking van hun bijdrage in de elektronische uitgave van het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij.

Jaarabbonnement: € 22,50

Losse nummers: € 6,90

ISSN: 1571-5469

Omslagtekening: *A.J.Feilzer* door Frits Marnix Woudstra

Vereniging tegen de Kwakzalverij opgericht 1 januari 1881

Correspondentieadres: Harmoniehof 65, 1071 TD Amsterdam

tel: 020 6739479, 020 5122482,

e-mail: secretariaat@antikwak.nl

Bestuur

Voorzitter: Dr. C.N.M. Renckens, vrouwenarts, Hoorn

Secretaris: Prof. dr. F.S.A.M. van Dam, psycholoog, Amsterdam

Penningmeester: C.H.P. Pellicaan, apotheker, Utrecht

Leden

P.M. Siegel, psychiater, Amsterdam

Mr. Th.J. Douma, advocaat, Haarlem

Mw. drs. S. J. M. Josephus Jitta, docente Italiaans, Amsterdam

Prof. dr. R.A.P. Koene, emeritus-hoogleraar nefrologie, Nijmegen

Dr. J.T. Lumeij, uhd diergeneeskunde, Houten

C.P. van der Smagt, huisarts, De Bilt

Prof. dr. H. Timmerman, emeritus-hoogleraar farmacochemie, Oegstgeest

W.M. Veenema, huisarts, Joure

Adviserend lid

S. Lelie, geneeskundig inspecteur i.r., Middelburg

Erelid

I.A. van de Graaff, apotheker, Rotterdam

De contributie bedraagt minimaal € 25 zulks met inbegrip van een abonnement op het Nederlands Tijdschrift tegen de Kwakzalverij; voor studenten en leerlingverpleegkundigen € 5; begunstiger wordt men door schenking aan de vereniging van minimaal € 227.

Postgiro 32237 ten name van de penningmeester van de Vereniging tegen de Kwakzalverij, Sleeuwijk

Jaarrede 2005 van de voorzitter

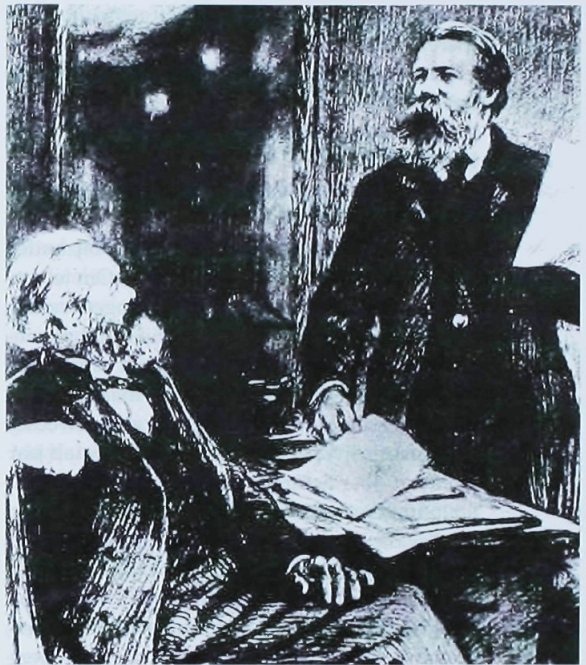
Kwakzalverij: 125 jaar medische folklore

C.N.M. Renckens

Gerrit Komrij's aardige in 2001 verschenen roman *De Klopgeest*, die speelt in het Amsterdam van het eind van 19de eeuw, beschrijft de activiteiten van een man, die zich aan rijkere damesgezelschappen verhuurt als medium. Hij sluit ook vriendschap met ene George, een rationeel denkend mens. Deze hield de activiteiten van de hoofdpersoon voor integer en geloofde in diens paranormale gaven.

In een vertrouwelijke bui verried deze hem echter een aantal van zijn trucs, waarop George gedesillusionneerd en zeer teleurgesteld reageerde. Het medium, maar elke in die tijd actieve genezer zou hetzelfde gezegd kunnen hebben, verdedigt zich als volgt: 'Ik vraag clementie. Er bestaat in mijn wereld toch al zoveel controle. Ik probeer zelf zoveel mogelijk voor opdrachtgevers te werken die niet bij voorbaat al wantrouwend zijn, maar overal liggen de beroepsmatige ontmaskeraars op de loer. Hele verenigingen hebben ze opgericht. Geleerde heren die meestal alleen een oogje dichtknijpen als het medium jong, knap en vrouwelijk is. Ze houden waarschuwend lezingen. Op de seances zelf maken ze aantekeningen. Ze controleren de tafels en binden de mediums in hun kabinet vast aan hun stoelen of bank. In zakken en met leren riemen. Soms zo stevig dat een medium het uitschreeuwt van de pijn. Bouten en moeren gebruiken ze. Ze worden steeds geraffineerder. Logisch dat een medium aldoor in de verdediging is.'

'Hele verenigingen hebben ze opgericht': ja, dat klopt, dames en heren. De Vereniging tegen de Kwakzalverij, in 1880 opgericht 'voor allen, die hun beurs en gezondheid op prijs stellen', behoorde tot die categorie. Zij bevond zich in die tijd in het gezelschap van talrijke andere maatschappijverbeteraars, waarover Karl Marx en Friedrich Engels zich in het *Communistisch Manifest* geheel ten onrechte laatdunkend uitlieten: dat waren 'bourgeois-socialisten'. Zij doelden daarbij op: 'staathuishoudkundigen, filantropen, weldoeners, verbeteraars van de toestand van de arbeidende klasse, organisatoren van de weldadigheid, dierenbeschermers, stichters van matigheidsverenigingen, hervormers van de bonts geschakeerde soorten'. Het communisme is inmiddels gevallen, maar

Karl Marx en Friedrich Engels in betere tijden

onze Vereniging bestaat nog steeds en vertoont zelfs tekenen van aanzienlijke bloei. Wie het laatst lacht, lacht het best.

Tot ver in de negentiende eeuw geloofde men, dat als iemand van grote hoogte te pletter viel, hij 'door de snelheid' reeds tijdens de val overleed. Tot de uitvinding van de parachute, die straffeloos een periode van vrije val mogelijk maakte, was het onmogelijk deze speculatieve overtuiging uit te testen. Het medisch tijdschrift *The Lancet* plaatste nog in 1910 - onze Vereniging bestond toen dertig jaar - vraagtekens bij de betrouwbaarheid van een getuigenis die tegen de hypothese pleitte. Dat ging over een Parijse glazenwasser, die van grote

hoogte neerstorte, maar bij het passeren van een raam op de derde etage nog zou hebben geroepen: 'Tot hiertoe maak ik het goed!'. (De kans op dit type ongelukken is sinds kort aanzienlijk verkleind door de Europese regelgeving, die aan glazenwassers strenge veiligheidsvoorschriften oplegt.)

De Amerikaan Bergen Evans (1904-1978), hoogleraar Engels en lexicograaf, schreef in 1946 *The Natural History of Nonsense*, waaraan ik bovengemelde kennis ontleende. Het boek beschrijft en ontzenuwt een groot aantal populaire misverstanden, voornamelijk betrekking hebbend op de menselijke biologie en andere natuurverschijnselen. Zo kwam hij met ontnuchterende gegevens over het doorgroeien van haren en nagels na de dood, over de ware achtergrond van kinderen, zogenaamd grootgebracht door dieren, over de talrijke vooroordelen over het zwarte en joodse ras, over hoe het kan dat er bij hevige regen soms ook vissen uit de lucht lijken te vallen en over de zelfontbranding van alcoholisten

Het boekje van Evans beleefde in 1958 zijn tweede druk en in het voorwoord van die tweede druk meldde hij dat er maar bijzonder weinig gewijzigd hoefde te worden. Om te vervolgen: 'Dat er maar zo weinig dingen veranderd hoefden te worden is tegelijkertijd plezierig en deprimerend: het is strelend om de zaken zo helder te hebben gezien, maar frustrerend om zo volledig genegeerd te zijn geweest'. Als een schrijver als Evans zich al na twaalf jaar beklaagt over het geringe resultaat van zijn inspanningen, hoe moet het de Vereniging tegen de Kwakzalverij dan wel niet te moede zijn, honderdvijfentwintig jaar nadat zij toch werd opgericht ter bestrijding, zo mogelijk uitroeiing der kwakzalverij? Er is immers geen helderziendheid voor nodig om te zien dat zij in deze poging allerminst is geslaagd.

Welnu, zelf reeds bijna een kwart eeuw vertoevend in het hart van deze Vereniging, kan ik u meedelen, dat er van frustratie in dit opzicht weinig sprake is. De Vereniging zet zich - ook na 125 jaar - nog altijd vol overtuiging in voor de zichzelf opgelegde taak. Het niet (volledig) behaald hebben van een doelstelling hoeft immers niet te betekenen dat alles zinloos is geweest en het heeft dan ook allerminst tot medeloosheid geleid. Ook prostitutie, alcoholisme, bijgeloof en misdaad zijn onuitroeibaar, maar elk fatsoenlijk mens behoort er tenminste tegen te zijn en er liefst iets tegen te ondernemen of te doen ondernemen. Af en toe worden wel degelijk kleinere of grotere successen behaald. Sisyfusarbeid, dat is het wel.

Waarom nog geen volledige uitroeiing van de kwakzalverij? •

Volhardend en zeer expliciet heeft de Vereniging immers steeds opnieuw de harde feiten onthuld over kwakzalversmiddelen, kwakzalvers in persoon, alternatieve geneeswijzen en hun sympathisanten. Men zou menen, dat haar taak met de vooruitgang van de geneeskunde en vooral ook door de sterk toegenomen betrouwbaarheid van haar methoden om de werkzaamheid van geneesmiddelen c.q. geneeswijzen te onderzoeken, steeds eenvoudiger zou zijn geworden en daarmee het resultaat succesvoller

Niets is minder waar: het laatste kwartaal van de twintigste eeuw liet een ongeëvenaarde bloei van de kwakzalverij zien, die pas recent weer wat op zijn retour lijkt te zijn. Hoe valt zoiets te verklaren en welke obstakels staan ons kwakzalverijbestrijders in de weg?

Karel van het Reve, die zich met zijn *Uren met Henk Broekhuis* (1978) een waardige Nederlandse pendant van Evans toonde, stelde in de postuum uitgegeven bundel *Ik heb nooit iets gelezen het volgende*: 'Wil een gedachte veel mensen geestdriftig maken, dan moet hij a. in een eenvoudige, althans eenvoudig aanleerbare formulering aan te duiden zijn; b. de indruk maken nieuw te zijn; c. aansluiten op een bekende gemeenplaats en d. onjuist zijn. De mensen zijn het gelukkigst als zij iets ouds, gangbaars en vulgairs kunnen ondergaan als iets nieuws en origineels.' De kwakzalverijsector slaagde er medio jaren '70 in om een dergelijke succesvolle formulering te vinden: 'alternatieve geneeskunde'. Achter dit vaandel bleek veel, zeer veel ongeregelds op te bloeien dat vaak goed aansloot bij een Zeitgeist van anti-autoritair denken, filosofisch en cultureel relativisme, toenemende bewustwording van de neveneffecten van de reguliere geneeskunde en geneesmiddelen, alsmede ongenoegen over de beperkte mogelijkheden van de reguliere geneeskunde. Aan de vier door Van het Reve geformuleerde eisen voor geestdriftige acceptatie van een idee voldeed de term 'alternatieve geneeskunde' in elk opzicht.

De steun van de politiek voor de alternatieve sector was massief en zelfs de wetgeving werd veranderd in het voordeel van de alternatieve genezers. Hoe zeer de Vereniging - en de meeste dokters deden hetzelfde - erop bleef hameren dat de werkzaamheid van al die geneeswijzen naar gewone wetenschappelijke maatstaven niet aangetoond was: het vermocht lange tijd bitter weinig. Waarom toch niet?

Een groot deel van de verklaring voor dit ontluisterende gegeven ligt waarschijnlijk in een ander reeds door Honoré de Balzac verwoord in-

zicht: 'Ideeën kunnen alleen door ideeën ont-kracht worden.' Het is kennelijk een misver-stand dat feiten en empirie een bestaande over-tuiging eenvoudig kunnen corrigeren. Zo gaat dat niet in het alledaagse leven en evenmin in de wetenschap. Voor wie dat niet gelooft: ook in de wetenschapsfilosofie is dit inzicht niet afwezig. Iemand als Popper benadrukte dat de falsifiëring van een theorie niet louter gevolg is van een confrontatie tussen de theorie en een waarneming: 'Het zijn het beslissingen die het lot van theorieën bezegelen.' (*Logik der For-schung, 1934*).

De afzichtelijke en betreurenswaardige opbloei van de 'alternatieve geneeskunde' in de laatste 25 jaar van de vorige eeuw, dankt naar mijn stellige mening veel aan de vondst van die zo aanvechtbare terminologie. Veel mensen den-ken sindsdien dat er sprake is van een 'richtin-genstrijd' c.q. van een machtsstrijd van nieuwe inzichten tegen een min of meer toevallige historisch gegroeide dominantie van de regu-liere geneeskunde. Ook werd er met graagte verwezen naar romantische voorbeelden uit de geschiedenis van wetenschap en geneeskunde - u kent de namen, Galilei, Newton, Darwin en Semmelweis - alsof de wetenschap nog niet verder is dan het stadium waarin geniale een-lingen revolutionaire vondsten konden doen. Nee, de discussie tussen vertegenwoordigers van reguliere en alternatieve geneeskunde moet en mag niet op dat abstractieniveau ge-voerd worden want de 'alternatieve genees-kunde' is van zo'n extreme innerlijke verdeeld-heid, dat zij haar gezicht alleen door vermij-ding van concretisering kan redden. Er is im-mers geen enkele overeenkomst tussen syste-men als Chinese acupunctuur, natuurgenees-kunde, homeopathie, manuele geneeskunde, (ortho)manuele geneeskunde en paranormale geneeswijzen. De onderliggende theorie en de erbij horende ideeën zijn zelfs vaak onderling onverenigbaar en van een samenhangend in-nerlijk coherent stelsel, zoals dat in de gewone geneeskunde wel het geval is, is totaal geen sprake. De situatie is vergelijkbaar met de ver-warring die in ons land ontstond na de afstem-ming van de Europese grondwet dit voorjaar. De tegenstellers hadden zulke uiteenlopen-de en vaak tegenstrijdige redenen dat dezen als geheel nooit in staat geacht konden worden om met een levensvatbaar alternatief te komen. Onze minister-president stond tijdens de Europese top in juni 2005 dan ook voor een on-mogelijke taak om 'het standpunt' van de Nederlandse kiezer aan zijn Europese collega's uit te leggen. Hij kon zich achter geen enkel in-

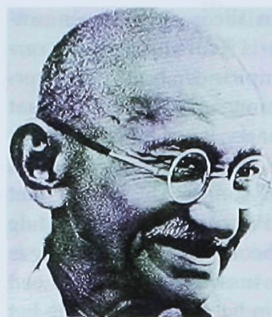
houdelijk argument verschuilen en was ge-dwongen zich in algemeenheden te hullen: het was de burger te snel gegaan, hij had er nooit enige invloed op kunnen uitoefenen, wij be-taalden teveel etc.

De alternatieve geneeskunde bevindt zich in dezelfde positie - innerlijk verdeeld en logisch onhoudbaar - als de groep nee-stemmers van mei 2005. Dat de meeste consumenten van al-ternatieve geneeskunde niet tégen de reguliere geneeskunde zijn, zomin als de nee-stemmer tegen Europa, compliceert de situatie nog ver-der. Democraten vinden het prachtig: de bur-ger, die immers geen boodschap heeft aan onderlinge tegenstrijdigheden, kiest zelf en voelt zich geweldig. De historicus Cooter schreef over deze burgers: 'Meanwhile, increa-sing numbers of "health consumers" have tur-ned to untested therapies by unregulated prac-titioners while at the same time demanding more evidence-based regulated medicine. (...) They demand as a "right" the freedom to shop unfettered in the "supermarkets of life," pic-king and choosing reproductive technologies as readily as vaccines, kidneys, hearts, and as-sisted suicides. (...) Clearly, in the pluralized medical marketplace there is not one but multi-ple sources of authority, and the idea of the pas-sive patient is noticeably passé.'¹

De burger die niet of nauwelijks kan oordelen over de waarde en/of kwaliteit van hem aan-geboden geneeswijzen valt weinig te verwijten. Maar dat politici en verzekeraars en tot vrij re-cent ook - zij het in mindere mate - de Inspectie zo gedwee achter de publieke opinie aanliepen en dat de organen van de reguliere geneeskun-de, de KNMG voorop, en de reguliere weten-schap, KNAW en universiteiten, zo weinig pro-Test lieten horen, dat valt hen ons inziens wel te verwijten. De angst om niet politiek correct te zijn, een angst die de Vereniging tegen de Kwakzalverij nooit gekend heeft, was in die kringen groot, te groot. Dat fenomeen beheer-ste zelfs de medisch-wetenschappelijke vereni-gingen, die alternatief praktiserende collega's in hun midden bleven tolereren. De periode van de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw moet beschouwd worden als een zwarte perio-de, waarin soms wel sprake leek van een her-betovering van het (medische) wereldbeeld. Hoewel er in de politiek inmiddels een duide-lijke kentering is geweest, krachtig bevorderd door de bekende excessen en catastrofes (Houtsmuller, Nelissen en Millecam), zullen de gevolgen van de brede acceptatie van onzinni-ge therapieën in wettelijke en verzeke-ringstechnische zin nog vele jaren blijven be-staan.

Dames en heren, het is 2005: 400 jaar nadat Cervantes de eerste delen van zijn *Don Quichote* publiceerde en 100 jaar nadat Einstein zes artikelen schreef over zijn relativiteitstheorie. Sommigen vergelijken ons streven met dat van Don Quichote. Voorzover het diens tomeloze inzet en zijn idealisme betreft spiegelen wij ons graag aan deze edelman, maar één groot verschil is er wel: wij strijden niet tegen hersenschimmen, maar tegen een hoogst reëel bestaande misstand, in ons land beoefend door meer dan 1000 artsen, naar schatting 15.000 ongeschoolde kwakzalvers (volgens RVZ) en talrijke commerciële figuren en bedrijven inclusief ziektekostenverzekeraars, die grof geld verdienen aan het leed en de illusies van hun medemens. Nog beter voelen wij ons thuis bij Einstein, die niet alleen briljante ontdekkingen deed, maar ook heeft nagedacht en geschreven over de structuur van de wetenschap. Van hem geef ik u een citaat, dat goed aansluit bij hetgeen ik eerder in stelling bracht tegen het waanidee dat er twee soorten geneeskunde bestaan. De alternatieve variant komt met ideeën die meestal niet inpasbaar zijn in de samenhangende en robuust aangetoonde 'body of knowledge' van de reguliere geneeskunde. Einstein zei het in 1936 aldus: 'The liberty of choice [of scientific concepts and theories] is of a special kind; it is not in any way similar to the liberty of a writer of fiction. Rather, it is similar to that of a man engaged in solving a well-designed word puzzle. He may, it is true, propose any word as the solution; but, there is only one word which really solves the puzzle in all its parts. It is a matter of faith that nature - as she is perceptible to our five senses - takes the character of such a well-formulated puzzle. The successes reaped up to now by science... give a certain encouragement to this faith.' (Albert Einstein, *Physics and Reality*, 1936, pagina 195).

Alternatieven en kwakzalvers mogen gerust meehelpen de puzzel op te lossen en verder in te vullen, maar daarbij zullen zij rekening moeten houden met een groot aantal reeds ingevulde woorden, die praktisch zeker goed zijn. Die ingevulde woorden zijn het resultaat van een door velen en over vele generaties opgebouwde hoeveelheid kennis, waarvan geen enkel deel principieel onomstotelijk vast staat, maar waarvan veel terecht met inkt is ingevuld, zeer solide als de grondslagen ervan zijn. Veel alternatieve inzichten passen niet in die grote kruiswoordpuzzel, die ook de medische wetenschap vormt, en hun 'woorden' hebben of een niet kloppende aantal letters of zijn strijdig met reeds ingevulde woorden, die hun nieuwe voorstel kruisen. De metafoor van wetenschap

M. Gandhi

als kruiswoordraadsel is op eminente wijze verder uitgewerkt door de Brits-Amerikaanse filosofe Susan Haack, onder anderen in haar briljante boek *Defending science - within reason* (zie de bespreking in dit nummer).

Geneeskunde, dames en heren, is een moeilijk vak en ongeschikt voor democratische besluitvorming. Zij is zeker ook een verworvenheid van onze beschaving, waarmee wij ons vaak succesvol kunnen verweren tegen de bruutheid van een soms wrede natuur. Die overtuiging draagt de Vereniging natuurlijk uit, hetgeen haar soms op verwijten van hoogmoed en triomfalisme komt te staan en zulks geschiedde zelfs in een redactioneel commentaar in het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*. Die verwijten zijn onjuist: ook wij zien natuurlijk de beperkingen van de geneeskunde en naast trots op hetgeen in zijn macht ligt, past de medicus ook altijd bescheidenheid, want zeer vaak staat hij machteloos of brengt hij zijn patiënt zelfs schade toe. Nieuwe geneeswijzen zijn daarom altijd welkom, maar het enig juiste antwoord op de vraag 'Wat vindt u in dit verband van de alternatieve geneeskunde?', kan een parafraze zijn van het antwoord dat de door Einstein zo bewonderde Gandhi eens gaf op de vraag wat hij vond van de westerse beschaving: 'Het zou een goed idee zijn'.

De tekortkomingen van de reguliere geneeskunde mogen ons niet weerhouden van onze pogingen om bij opinieleiders en bevolking te bevorderen dat het zo onjuiste idee, dat er twee soorten geneeskunde zijn, een reguliere en een alternatieve, wordt geëlimineerd. Zoiets zou immers - in de woorden van onze oprichters de gebroeders Bruinsma - zeer ten goede komen aan de beurs en de gezondheid van de burger en het zou de taak van de Vereniging tegen de Kwakzalverij in de komende 125 jaar aanzienlijk kunnen verlichten.

Ik dank u voor uw aandacht. ●

¹ R. Cooter, Framing the End of the Social History of Medicine. In: Locating medical history. Eds.: Huisman & Warner. Johns Hopkins University Press, 2004. p.313.